

Contribuția tiparului din Țările Române, în secolul al XVI-lea, la constituirea normei literare

Radu DRĂGULESCU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: radu.dragulescu@ulbsibiu.ro

The Contribution of Printing in the Romanian Countries of the 16th century at the establishment of the literary norm

Print was received with understanding and interest in the Romanian Countries. The craft came to us from the West and was organized by the Slavs. Beginning in Târgoviște, just seventeen years from the first printing with Slavic letters, the art of printing will play a decisive role in spreading and fixing of the supra-dialectal norms. Copies of the books printed in the sixteenth century, in Wallachia, have been found in some churches in Transylvania and Moldavia, but also in Bulgaria, Serbia and Mount Athos. The essence of speech tends to become, the essence of the written language tends to immutability, in conclusion the norms of spoken language are generated and fixated by the written language.

Keywords: first printings, Sixteenth Century, Slavic letters, Wallachia, Moldavia, Mount Athos

Tiparul a fost primit cu mare înțelegere în Țările Române încă de la început. În anul 1564, a fost înființată tipografia de la Moscova, fapt care a provocat o mare revoltă. Tipograful Ivan Feodorov și Petre Mstislaveț au fost atacați de mulțimea furioasă care vedea în tipografie o unealtă a Diavolului, ce urma să provoace Sfârșitul Lumii.

Cercetătorii ruși consideră că cele dintâi cărți slavonești tipărite cu alfabet chirilic sunt rezultatul muncii germanului Sweipolt Fiol. Acesta tipărește, în 1491, la Cracovia, două cărți slavonești: *Octoihul* și *Ceaslovul*. Este posibil ca el să fi tipărit și o *Psaltire*, din care nu s-a păstrat însă nici un exemplar. Sweipolt mai tipărește alte două cărți ale *Triodului*, probabil tot în 1491 având în vedere că în acest an tipograful a fost arestat și judecat de către “inchiziția spirituală din Cracovia” pentru că a tipărit cărți de rit ortodox.

Tipografia ajunge la noi din Apus și se organizează prin intermediul slavilor. Noul curent umanist generează un viu interes pentru operele scriitorilor clasici și pentru răspândirea acestora. Fiind renumiți pentru relațiile lor, negustorii venețieni asigură transportul și popularizarea

cărților, transformându-le în bunuri comerciale. La Veneția se înființează, în 1493, o tipografie cu semne chirilice. În același an apare aici un *Ceaslov* (*Horologium*), tipărit de Andrea Torresano. S-ar părea că la această tipografie își face ucenicia ieromonahul Macarie, cel pe care îl va duce în Muntenia Radu cel Mare pentru a tipări primele cărți în Țara Românească. În 1493, din inițiativa lui Gheorghe Țrnoevici al Muntenegrului, Macarie începe, la Țetinie, tipărirea unui *Octoih* pe care îl scoate de sub teasc în 1494. Un an mai târziu apar la aceeași tipografie, lucrute de același tipograf, o *Psaltire* și un *Molitvelnic*. Se presupune că materialul tipografic a fost adus la Țetinie de la Veneția (de care depindea pe atunci Muntenegrul).

Tipografia de la Târgoviște ia naștere în 1508, fiind, în ordine cronologică, a patra tipografie de literă slavă (după Cracovia – 1491, Veneția – 1493, Țetinie - 1493). Au urmat apoi tipografiile din Praga (1517), Belgrad (1522), Moscova (1564), Lvov (1574), Ostrog (1580), Kiev (1617).¹

La începutul secolului al XVI-lea, cum aminteam mai devreme, voievodul Radu cel Mare (1495-1508) îl

aduce, în Țara Românească pe meșterul tipograf Macarie din Munte negru. Acesta tipărește, în 1508, la Mănăstirea Dealu, prima carte de pe teritoriul nostru: *Liturghierul*. Mai apar *Octoihul* (sau *Osmoglasnicul*, cartea ce cuprinde cântările bisericești), în 1510 și *Evanghelia*, în 1512.

Tipărirea unei singure cărți necesita doi ani și foarte multă muncă. Hârtia era cumpărată de la Sibiu, ornamentele și câteva litere au fost sculptate în lemn. Acest lucru face ca exemplarele să fie atât de scumpe încât nu erau puze în vânzare, ci se dăruiau. Egumenul de la Schitul Brădet, dorind să intre în posesia unui *Tetraevanghel* l-a plătit cu un munte ce aparținea mănăstirii. Anumite exemplare din cărțile tipărite de Macarie au fost găsite și în unele biserici din Transilvania, dar și în Bulgaria, în Serbia și la Muntele Athos. *Liturghierul* lui Macarie conține rugăciuni, printre care și ulterior așa-numita “Rugăciune pentru apărarea țării”. Textul ei sugerează atmosfera ce domnea pe atunci în Țara Românească: Încă ne rugăm pentru păzirea acestui loc și acestui locaș și întregii cetăți și a țării de foamete, de prădăciune, de cutremur, de potopuri, de foc de sabie, de năvălirile străine și de luptele dintre noi...

După o sincopă îndelungată, în 1544, meșterul sârb Dimitrie Liubavici tipărește *Molitvelnicul*, acțiune ce se încheie la 10 ianuarie 1545. Acest text reprezintă o carte de rugăciuni și slujbe care se adresează și unor cercuri laice. Cartea cuprinde, la sfârșit, *Pravila sfinților apostoli și a sfinților preacuvioși părinții noștri și celui de al șaptelea sobor: despre preoți și despre mireni*. Acest text reprezintă prima carte de legi tipărită la noi. Primele pravile slave folosite pe teritoriul românesc sunt *nomocanoanele* (texte ce cuprind în special dreptul canonic).

Prima carte care vede lumina tiparului în Țara Românească, sub supravegherea lui Macarie este, cum am mai arătat, *Liturghierul* din 1508. În tipărirea nu este făcut cunoscut locul unde a apărut, dar se specifică faptul că lucrul la această operă a fost început din porunca lui Radu cel Mare și săvârșit în timpul domniei lui Mihnea voievod.² Astfel, se presupune că s-a început tipărirea cărții la Mănăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, acolo unde fusese instalată tipografia, la dorința lui Radu cel Mare.

În 1510 Macarie tipărește, din porunca lui Ioan Vlad voievod, un *Octoih* despre care avem date foarte vagi. Singurul exemplar a fost descoperit la Mănăstirea Hilandar, de la Muntele Athos.

Cea mai frumoasă carte tipărită de Macarie este *Evangheliarul* din anul 1512, reprezentând, de fapt, un *Tetraevangheliar*. Odată cu exemplarele tipărite pe hârtie, tipograful scoate o ediție de lux, pe pergament. Vinietele și inițialele mari sunt colorate cu mână, cu aur, chinovar, albastru sau verde. Există o mare rată de probabilitate ca Macarie să fi devenit Mitropolit al Ungrovlahiei (acel Mitropolit căruia i se adresează Neagoie Basarab în Învățăturile sale și care a sfințit biserica de la Curtea de Argeș).

ΩΕΩΦΛΑΚΤΑΡΧΕΠΙ
 ΣΚΟΠΑ ΒΛΖΓΑΡΟΚΑΓΟ, ΠΩΕΔΗ ΣΛΟΚΙΕ.
 ΕΖΕΩΜΑΤΔΕΙΑ ΣΤΓΟ ΕΥΛΑΙΟ
 ΖΕ ΟΥΒΟ ΠΡΕΖΔΕΖΑΚΟΝΑ ΩΝΗ
 ΒΛΤΒΝΙΗ ΔΑΖΙΕ· ΝΙΠΗΣΑΝ
 ΔΗ ΗΚΗΝΓΑΙΜ ΠΡΟΣΕΨΑΛΧΑ
 ΣΑ, ΝΛΥΝΟΤΒΗΔΑΨΙΣΕΔΑΜΕΛ.
 ΔΧΑ ΣΙΑΝΙΕΔΑΨΙΣΕΔΑΜΕΛ.
 ΗΤΑΚΟΒΛΙΑΒΕΔΕΧΑ ΧΟΤΕΝΙΑ· ΣΑΜΟΔΩ
 ΩΝΟΜΟΥ ΒΕΣΕΔΟΥΨΟΥ ΤΕΔΑ ΟΥΣΤΗ ΚΖ

Evangheliarul lui Macarie

ИЖЕВСТІХΩΝΙΣ
 ГО АРХІ ЕПКОПА КЕСАРИЕ КАП
 ПАДОКЫНСКМА ВАСНІА ВЕЛН
 КЛГО · ПОΟΥЕНІЕ КЗПРЕЗВУ
 ТЕРΟΥ ΩΒΟЖЬСТЕВНЕН СЛОУ
 ЖЕЪ · НΩП РНУЕЩЕНН

Liturghierul lui Macarie

Urmează o perioadă în care nu se mai tipărește decât sporadic. În 1535 apare un *Octoib*, iar în 1545 apare un *Molitvelnic* slavonesc, tipărit de ieromonahul Moisi, la Târgoviște (tipăritura nu are același aspect frumos pe care îl aveau lucrările de până la ea). În timpul domniei lui Mircea Ciobanul, între 18 august 1546 și 18 martie 1547, apare sub îngrijirea lui Dimitrie Liubavici, care se stabilise la Târgoviște, *Apostolul*. Renumit pentru cruzimea sa, Mircea Ciobanul se îngrijea totuși de Biserică și de cultura religioasă. Soția sa este Doamna Chiajna, sora lui Iliășcu Vodă al Moldovei și fiica lui Petru Rareș. Iliășcu Vodă comandă pentru sine mai multe exemplare.³

Dimitrie Liubavici specifică, în epilogul *Molitvelnicului*, că a fost ajutat de doi ucenici ai săi, Oprea și Petru. Primul va cumpăra probabil tipografia și preia conducerea ei. Între 12 iunie 1556 și 14 ianuarie 1557, tipărește împreună cu diaconul Coresi, care îi fusese la rândul său ucenic, un *Octoib*, la Brașov. Textul este pus sub patronajul judei Johannes Benkner, dar sunt pomeniți nu numai Ioan Sigismund cu mama sa, Isabela, ci și Domnii Moldovei și Țării Românești, Alexandru Lăpușeanul și Pătrașcu cel Bun. Coresi preia munca de maistru tipograf și conduce tipografia începând cu anul 1557. Între 8 iulie 1557 și 30 iulie 1558, apare un *Triod Penticostar*. Această tipăritură prezintă câteva gravuri lucrate în lemn, ilustrând scene din Sfânta Scriptură. Cu această lucrare se încheie șirul tipăriturilor slavonești în Muntenia secolului al XVI-lea.

Se presupune că, în Moldova, Despot Vodă Heraclidul (1561 - 1563), impulsivat de ideile umanismului, intenționa să întemeieze, pe lângă colegiul de la Hârlău, și o tipografie la Cotnari. Visul nu a putut fi realizat.

Prima școală apăruse însă la sfârșitul secolului al XV-lea (sau chiar mai devreme): școala slavonă din Șcheii Brașovului⁴. Aceasta avea să-l sprijine pe Coresi în activitatea sa de tipograf. Mai mult ca sigur revizuirea vechilor manuscrise transpuse și tipărite de Coresi a fost efectuată de cărturarii din Șchei. Instituția tutelară a acestei școli, Biserica "Sf. Nicolae", a reprezentat Catedrala tuturor Bisericilor din Țara Bârsei. Într-un memoriu adresat, în 1761, de către românii din Șchei guvernatorului Transilvaniei (Bukov), se specifică faptul că și Biserica și școala au fost *zidite* în 1495. Există însă documente care atestă funcționarea unui sistem organizat de educare a poporului, prin care se lupta împotriva catolicizării. Un asemenea document datează din 15 decembrie 1399 și este scrisoarea papală de indulgență emisă de Bonifaciu al IX-lea. Redăm un fragment al acestei scrisori datorită importanțelor informații pe care le conține, așa cum apare într-o lucrare a lui Franz Zimmermann, Werner Carl și Georg Müller⁵, în traducerea românească⁶:

Deoarece, (așadar) după cum am înțeles, în târgul (orașul) numit Corona, sau mai popular Brascho, din

dieceza (arhiepiscopia) de Strigoniu, situat la granițele (hotarele) creștinătății (catolice), în care oraș locuiește și trăiește o mulțime, atât de greci, valahi, bulgari, armeni, cât și de alți necredincioși (necatolici), care au o biserică pentru folosul lor și slujirea zeilor (sic!), împreună cu credincioșii întru Hristos, care trăiesc aici, mulți din aceștia și alți necredincioși, care acum vin pentru ca, inspirați de milostivirea divină să se convertească la credința susnumită și care doresc să fie curățiți de vechea murdărie și pată în fântâna (izvorul) sfânt al botezului și hotărâsc în mod lăudabil să persiste și dacă în această intenție a lor evlavioasă și în dorința lor lăudabilă nu sunt păstrați și întăriți cu neîntreruptă pregătire, cu ajutoare și cu iubire, este de temut, într-adevăr, că această dorință și intenție a tuturor aceluia se va nărui de tot.

Asemenea bule papale din care se poate recunoaște interesul Vaticanului față de răspândirea catolicismului pe teritoriul românesc au mai existat, una în 1235, iar alta în 1394.

La școala din Șchei își desfășoară activitatea cărturari precum Gheorghe Grămăticul, grămăticul Radu, grămăticul Oprea, care foloseau drept material didactic *Omiliarul*, *Molitvelnicul slav*, *Leasvița* lui Ioan Scăraiu, *Octoihul*, *Psaltirea*, *Ceaslovul* sau *Opera polemică împotriva dogmei mahomedanilor și iudeilor* a lui Ioan Cantacuzino.

În 1544, la Sibiu, a apărut *Catehismul luteran*, primă tipăritură în limba română. Din această lucrare, în care sunt cuprinse, în întrebări și răspunsuri, principiile credinței, nu s-a păstrat nici un exemplar. Se presupune că acest text a fost tipărit, poate și tradus (după *Catehismul* lui Luther din 1529), de Philipp Maler (Philippus Pictor). Între 1551 și 1553 apare, tot la Sibiu, *Evangeliiarul slavo-român*, editat de Filip Moldoveanu.

Începând din 1559 ies de sub teascurile tipografiei din Brașov *tipăriturile coresiene* în limba română. Diaconul Coresi, venit din Târgoviște, dăruiește culturii române 11 cărți religioase tipărite în limba română: Întrebare creștinească (1559), *Tetraevanghelul* (1561), *Pravila* (1560-1562), *Apostolul* (1563), *Cazania I* (1567), *Molitvelnicul* (1567), *Psaltirea* (1570), *Liturghierul* (1570), *Psaltirea slavo-română* (1577), *Psaltirea slavo-română* (1576-1578), *Cazania II* (1581).

De mare importanță sunt în aceste cărți nu numai operațiunile de traducere și tipărire propriu-zisă a textelor sacre, ci și predosloviile și epilogurile, în care, de regulă, cărturarul – tipograf expune, într-o limbă fluentă populară, câteva idei cu privire la destinul graiului și poporului român. El pune la baza limbii de cultură, a limbii literare așadar, limba populară, după exemplul altor națiuni. Procedul este identic cu cel regăsit în epilogurile slavone: sunt menționați patronii și cei care au sprijinit prin diverse mijloace tipărirea cărții, specificarea respectării tradiției ortodoxe, solicitarea îngăduinței cititorilor pentru eventualele greșeli, datele editoriale, numele tipografilor și al traducătorilor, data și locul

Нѣ

г. 16 v.

ВРѢМА БУТѢА • ШН АТРА ІО АВОРѢ
 КІЕ • ТРЕКЪ ШН ВНЕ АТРА АЛДН ЧЕ
 ТАГЕ • КОНЕЦЪ НѢ • ШН АДОУСЕРѢ
 ЛУН СЛЖЕНТОУ ДЕВЕНЕ АПАТЬ ЗЛКАНДЪ •
 ШН ВЪЗЪ ІО КРЕДНЦА ЛЪ • ШН ЗНІСЕ СЛЖ
 ЕІІГОЛДН • АДРЪЗНІЩЕ ФІЮ • ЛАСЦН
 СЕ ПЖКТЕЛЕ ТАЛЕ • ШН АТГА АЛЦН ДЕ
 КЛЪГЛАДН ЗНІСЕРѢ АТРА БН • АЧЕСТА
 ХДЛЩЕ • ШН ВЪЗЪ ІО КОУЦЕТОУ ЛЪ ЗН
 СЕ • ДЕРЕПЧЕ ВОН КОУЦЕТАЦН ХНТАЕННН
 ДЪ АНННМНАЕ ВОАСТРЕ • ЧЕ АМУ АСТЕ
 ПРЕЛОСНН АЗНЧЕ СЦНСЕ ЛАСЕ ПЖКАТЕ
 ЛЕ • СЛЪ АЗНЧЕ СКОАЛАТЕ АБЛА • ЧЕ СЦ
 ЦНЦН КЪДЕСПЪСЪ АРЕ ФІЮ ШМЕНЕСКЪ СПРЕ
 ПАМАНТЬ АЛЛОА ПЖКАТЕЛЕ • АТОУНЧЕ
 ГРАН СЛЖЕНТДАЛН • СКОАЛА ШН А ПА
 ТОУ ТЪХ ШН ПАСА АКАСА ТА • ШН СЕСКЪ
 ЛЪ ДЕЛЪШ ПАТЪЛ ШН СЕ ДОУСЕ ДА КАСА
 ЛОУН • ВЪЗЮРА ГЛОАТЕ МІРАРАСЕ • ШН
 СЛЖВНРА ДОУМНЕЗЕЪ • КЪДЪДЕ АШАПЪТВ
 РЕ ШАМЕННАЛЪ • КОНЕЦЪ ПЕ • СЪ • Е •
ВРѢМА АЧЛА • ШН ТРЕКЪ ІО ДЕАЧЛА •
 ВЪЗЪ ШМЪ ШАЗАНДЪ ЛІВАМА МАФЕ
 ІНАЪ КЕМА • ШН ГРАН ЛДН ВНО ДОУ

ЗД
 КЪ

ЗД
 А

Нѣ

ПА МІНЕ • ШН СЕ СКЪЛА ДОУПА ЕЪ МІР
 СЕ • ШН СРЪ ЛОУН ЗЛКАНДЪ АКАСА • ШН
 АТГА МОУЦН ЕАМЕШН ПЖКТОШН ВНЕ
 РА • ШЕЗЪРА КОУ ІО ШН КЪ ОУЧЕННТН
 ЛДН • ШН ВЪЗЪРА ФАРНСЕНН ГРАНРА ОУ
 ЧЕНННАЛЪ АСЦН • ДЕРЕПЧЕ КОУ ВАМЪШН
 ШН КОУ ПЖКТОШН АВЪЦАТОРІО ВОСТРЪ
 МЛН ККЪ ШН ЕЪ • ІО ЛОУЗН ШН ЗН СЕ
 ЛЪ • НОУ ТРЕБЪЩЕ СЖНТОСАЛН ВРА
 ЧЕ БОЛНАВДАЛН • ДОУЦЕЦНРА ДЕВА АВЪ
 ЦНЦН • ЧЕ АСТЕ МІЛОСТЕНІЕ БОЮ • НОУ
 ЖРЪТЕА • НАМЪ ВЕННТЕ АМУ АКЕМА ДЕ
 РЕПЦН • ЧЕ ПЖКТОШН ПРЕ ПОКЛНЦА •
 КОНЕЦЪ СЪ • АТОУЧЕ • ПАТО • В • ПЕ •
ВРѢМА АЧЛА • АПРОПІАРАСЕ КЪТРА
 НСОЛЪ ОУЧЕННТН ЛОУ ІШАНЪ ШН ГРА
 НРА • ДЕРЕПЧЕ НОН ШН ФАРНСЕН ПО
 СТІІ МОУАТЬ • ОУЧЕННТН ТІН НОУСЕ ПО
 СТЕСКЪ • ШН ЗН СЕ ЛЪ ІО • АЪ ПОТВЪ ФВ
 ЧОРІН НОУНТЕЕН СІПОСТЕСКА • ПАНА КЪ
 НДЪЕ ВРѢМА ЧЕЕ КЪ НОУШН ЦННЕРЕЛЕ • ВО
 ННВЪЗНАДЕЛЕ КІНДЪСЕГА ЛДАШ ДЕАА БН
 ЦННЕРЕЛЕ • АТОУНЧЕ СІСЕПОСТЕСКА •
 НННА АМОУ НЪ ПОАТЕ СПАРТЪРА ВРАТН

ЗД
 ЛА

Tetraevangelul lui Coresi

imprimării etc. „În aceste prefețe și epiloguri românești, ce devin cu timpul tot mai ample, frazele curg natural și limpede – spre deosebire, uneori, de traducerile biblice –, reprezentând începuturile prozei de idei, cu alte cuvinte, ale stilului publicistic în limba națională”⁷.

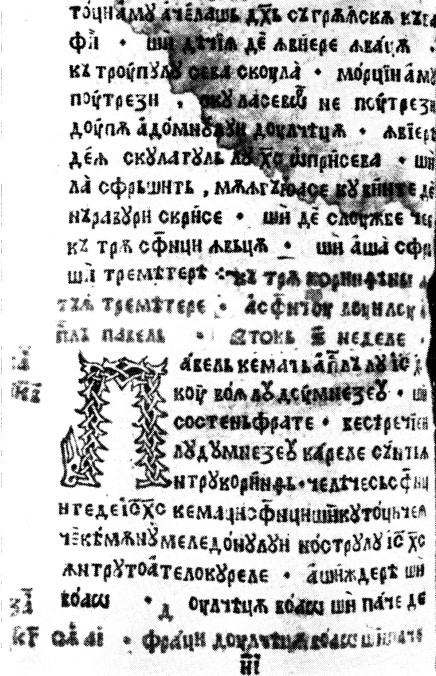
Un incitant epilog se găsește în prima carte românească tipărită de Coresi între anii 1950-1951: *Tetraevangelul*. Textul în sine reprezintă cel dintâi manifest cultural în limba română⁸:

Cu vrerea Tatălui și cu ajutoriul Fiului și cu sfârșitul D[uhului Sfânt], în zilele măriei lu Ianaș crai, eu, jupânul Hanaș Begner den Brașov, am avut jelanie pentru sfle]ntele cărți creștinești, Tetroeva[nghel], și am scris aceste sfente cărți de învățatură, să fie popilor rumânești să înțeleagă, să învețe rumânii cine-s creștini, cum grăiaște și sf[ântul Pavel ap[o]s[to]l] către Corinteni, 14 capete: „În sfânta beserecă mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decât 10 mie de cuvinte neînțelese în limbă striună”.

După aceia, vă rugăm, toți sfenți părinți, oare vlădici, oare ep[iscop]i, oare popi, în cărora mână va veni aceste cărți creștinești, cum mainte să cetească, necetind să nu judece, neci să săduiască.

Și cu zisa jupânului Haneș Begner, scris-am eu, diacon Coresi ot Târgoviște, și cu Tudor diac. Și s-au început în luna lu mai, 3 zile, și s-au sfârșit în luna lui ghenarie, 30 zile, vă leato 7 mie 69 în cetate în Brașov.

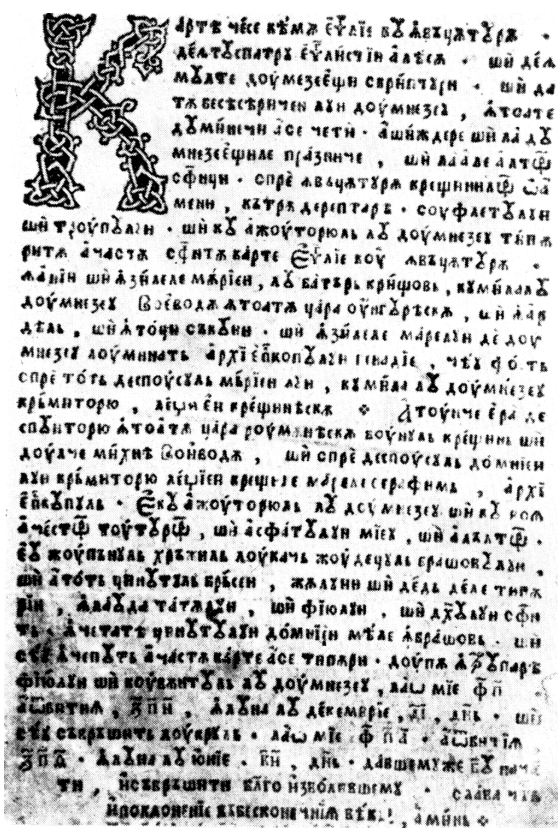
Următoarea prefață apare înaintea Întrebării creștinești, text ce ne-a parvenit într-un singur exemplar cu multe defecte⁹. Începutul predosloviei s-a pierdut,

Apostolul lui Coresi

probabil o filă, dar în cele 3 pagini păstrate, Coresi face un scurt istoric al răspândirii creștinismului, cu numeroase referiri (multe eronate) la traducerea evangheliilor.

O atenție sporită merită și prefața *Evangheliei cu învățătură*, din 1580-1581, text ce apare cu titlul în slavonă: *Predislovie knigi siju (Predoslovie acestei cărți)*. Inițial, pare că avem a face cu o reproducere a *Cazaniei* de la Zabludov a lui Ivan Feodorov și Piotr Mstislaveț, din 1569, iar întreg textul este o traducere a predicilor Patriarhului de la Constantinopol, Ioan Caleca (1334-1347), dar în prefață sunt expuse și teoriile lui Coresi și ale preoților Iane și Mihai, din Șcheii Brașovului, colaboratori ai diaconului:

Cazania lui Coresi

Viziunea lui Coresi asupra necesității introducerii limbii române în Biserică și administrație și cultivarea limbii noastre uimește și în ziua de astăzi. Diaconul face cunoscut faptul că, în activitatea sa tipografică, s-a condus după modelul țărilor vecine care porniseră pe drumul introducerii limbilor naționale în Biserică: „Den mila lui Dumnezeu, eu, diacon Corese, deac-am văzut că mai toate limbile au cuvântul lu Domnezu în limba lor, numai noi rumânii, n-avem [...], drept aceia am scris cum am putut Treteevanghelul și Praxiul rumânește”.¹⁰ Aceași idee apare și în prefața

Molitevcicului: “Rumânește am scris acest Molitevcic, cum să înțelegă și popa ce zice însușu și oameni ce ascultă, că alte limbi înțeleg; și Dumnezeu așa au fost lăsat și prorocilor și apostolilor să grăiască în limba cum înțeleg și grăiesc oam[e]nii”.¹¹ El apelează la epistola lui Pavel către Corinteni, în care le spune acestora că “mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles, decât zece mii de cuvinte neînțelese în limba străină”.¹²

Coresi a tipărit în total 35 de cărți, dintre care 23 în limba slavonă, dintre care amintim: *Octoiubul mic* (Brașov, 1557), *Triodul Pentecostar* (Târgoviște, 1558), *Evangheliar* (Brașov, 1562), *Sbornic* (Târgoviște, 1568), *Octoiub I* (Târgoviște, 1574), *Octoiub II* (Târgoviște, 1575), *Psaltire* (Târgoviște, 1577), *Triod* (Târgoviște, 1578), *Evangheliar* (Târgoviște, 1579), *Sbornic* (Sebeș, 1580), *Evanghelie* (Târgoviște, 1583).

La Orăștie apare, în iulie 1582, *Палиа (Palia)*. Traducerea¹³ a fost efectuată din maghiară, după *Pentateubul* lui Heltai și din latină, după o versiune a *Vulgatei*. Această carte reprezintă un pas înainte în ceea ce privește valențele limbii române de la acea dată și constituie un admirabil material de cercetare. „Având în față și la dispoziție două modele, autorul traducerii românești va urmări verset cu verset, atât textul maghiar, cât și pe cel latin, dar va traduce în funcție de anumite principii și finalități – determinate de mentalitatea dominantă în spațiul acelei epoci -, în așa fel încât *Palia de la Orăștie* se constituie prin contribuția inegală a celor două texte-model, o inegalitate sub toate aspectele. Această inegalitate se referă la faptul că modelul maghiar se arată a fi mult mai prezent în rezultatul traducerii: sunt mai numeroase versetele maghiare care au servit *Paliei de la Orăștie* ca sursa și ca model, în comparație cu cele latine utilizate în același fel. Intensitatea contribuției textului maghiar se poate observa mai ales la nivelul formei, cât și la cel al conținutului. În destul de multe situații înrudirea dintre latină și română a împiedicat utilizarea sursei maghiare, a estompat faptul că textul latin a fost cel utilizat, după cum, alături, structurile maghiare au fost preferate structurilor latinei.”¹⁴

Contribuția tiparului la formarea limbii române literare este, fără doar și poate, covârșitoare. Cărțile sunt răspândite prin Țările Române, indivizi din zone diferite ajungând să cunoască anumite norme lingvistice. Valoarea formei scrise poate fi identificată și la nivel fonetic și fonologic, scrierea fiind cea care „crează fonemul”. Esența vorbirii tinde să devină, esența limbii scrise tinde spre imuabilitate, astfel normele limbii vorbite iau naștere și se fixează prin limba scrisă.

Note:

1. A se vedea Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 131.
2. „S-a început această carte, numită *Liturghier*, după porunca domnitorului Io[an] Radu voievod, să-i fie lui veșnica pomenire, și s-au sfârșit această carte din porunca întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și de Dumnezeu păzitului și prealuminatului domnitor Io[an] Mihnea, marele voievod a toată Țara Românească și a părților de la Dunăre, fiul marelui Io[an] voievod Vlad, în anul întâi al domniei sale, ostenindu-se și smeritul monah și preot Macarie. În anul 7016, crugul soarelui 16..., luna lui noiembrie, 10 zile”.
3. La sfârșitul unui exemplar din această comandă găsim următoarea notă: “Din porunca domnului Io[an] Iliășcu voievod și a mamei sale, doamna Elena, eu păcătosul și cel mai mic dintre oameni, Dimitrie logofăt, nepotul lui Bojidar, am făcut această scriere... în anul 1547”.
4. Pentru istoria acestei școli a se vedea cartea Prof. Vasile Oltean, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
5. F. Zimmermann, W. Carl, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1902; a se vedea și idem, *Geschichte der Stadt Brasso*, Brașov, vol I-VIII 1886-1926.
6. *Apud* Vasile Oltean, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
7. G. Mihăilă, *Manifestările culturale ale primelor decenii de tipar românesc: "De la Coresi" la Palia de la Orăștie*, în *Palia de la Orăștie interpretată de...*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 43.
8. Întrucât *Catehismul* lui Filip Moldoveanul, din 1544, nu s-a păstrat, iar *Tetraevanghelului slavo-român*, al aceluiași tipograf, i s-au pierdut părțile de început și de final.
9. Este legat în *Codicele de la Ieud*.
10. *Apud* G. Mihăilă, *Între Orient și Occident*, București, Editura Roza Vânturilor, 1999, p. 251.
11. *Ibidem*, p. 252.
12. *Cu mila lui Dumnezeu eu, diaconul Coresi, deacă văzui că mai toate limbile au cuvântul lu Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem, și Hristos zise "cine citește să înțeleagă", și Pavel apostol încă scrie la Corint, că "întru biserică mai vârtos cinci cuvinte cu înțelesul meu se grăesc, ca și alalți să învăț, decât întunearec de cuvinte neînțelese într-alte limbi", - drept aceia frații miei, preoților, scrisu-v-am aceste psaltiri cu otveat de-am scos din psaltirea sârbească pre limba românească.*
13. A se vedea Alexandru Gafton, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie (1582). II. Studii*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2007 <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/B29/pdf/2>, p. 140.
14. Alexandru Gafton, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie (1582). II. Studii*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2007, <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/>

[details/B29/pdf/2](http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/B29/pdf/2), p.7.

15. Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2012, p.106.

Bibliography:

- Ciobanu, Șt., *Istoria literaturii române vechi / History of old Romanian literature*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992
- Demeny, L., *Psaltirile chirilice tipărite în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVI-lea / The Chirilic Psaltires printed in Transylvania in the second half of the sixteenth century*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, XIII (1974).
- Drăgulescu, Radu, *Istoria limbii române literare. Primele manifestări / History of Romanian Literary Language. First manifestations*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2006.
- Gafton, Alexandru, *După Luther. Edificarea normei literare românești prin traduceri biblice / After Luther. Consolidation of Romanian literary norm through biblical translations*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2005. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/B2>.
- Gafton, Alexandru, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie (1582). II. Studii / Palia from Orăștie (1582). II. Studies*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2007, <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/B29>.
- Gafton, Alexandru, *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare / From translation to literary norm. Contributions of the translation of the Biblical text to the formation of the old literary norm*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2012, <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/B3>.
- Liturghierul lui Coresi (1570) / Coresi's Liturghier (1570)*, ed. Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1969.
- Mihăilă, G., *Între Orient și Occident / Between Orient and Occident*, București, Editura Roza Vânturilor, 1999.
- Oltean, Vasile, *Școala românească din Șcheii Brașovului / The Romanian school from Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- Palia de la Orăștie / Palia from Orăștie*, ed. Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
- Palia de la Orăștie interpretată de... / Palia from Orăștie interpreted by...*, București, Editura Eminescu, 1984.